

Fra Bøgebjerg til Bispebjerg

Grundtvigskirkens forhistorie

Af Svea-Yvonne Plaetner

Forord

I den her foreliggende korte afhandling »Fra Bøgebjerg til Bispebjerg« fremstilles den historie, der belyser, hvorfor der i dag står en kirke på Bispebjerg i København, der bærer Grundtvigs navn. Beretningen følger kronologisk de begivenheder, der udspandt sig gennem de første årtier i vort århundrede, da en dansk billedhugger Rasmus Bøgebjerg i året 1900 udførte en statue af Grundtvig og indtil år 1921, da grundstenen til kirken blev nedlagt.

Statuen gav anledning til, at der i den grundtvigske verden blev rejst det spørgsmål, om der var behov for at udføre et mindesmærke for Grundtvig. Den konflikt, der herved opstod, førte til et magtspil mellem mennesker med modsatte synspunkter, hvor kunsten blev den politiske faktor, der begyndte med en statue og endte med en kirke.

Den eksakte tidsperiode for hele Grundtvigskirkens historie løber fra år 1900 til 1940, fordelt over to perioder på hver tyve år. Den midlertidige tårnkirke blev indviet 1927 og resten af det store byggeri indviedes 1940.

År 1900 – Historiens begyndelse

Beretningen begynder, da billedhugger Rasmus Bøgebjerg, efter en indre tilskyndelse i sidste halvdel af året 1900 udførte en statue af Grundtvig, som hvilede i en stol og med et folderigt tæppe lagt over benene. På hans løftede venstre hånd sidder en fugl med udbredte vinger, mens den højre hånd griber om en opslået bog, der ligger på en lille reol (fig. 1).

Denne statue ønskede Bøgebjerg at vise til andre for at vække interesse for sin idé, hvilket fik ham til at rette en henvendelse til højskoleforstander Ludvig Schröder, der netop havde udgivet en bog om Grundtvig. Bøgebjerg, der ikke selv var grundtvigsk, skriver til Schröder, at han i denne bog havde fundet samme forståelse for Grundtvig, som den han havde fået ved at leve omgivet af grundtvigsk ånd, og derfor ønskede han at vise Schröder en statue, han havde udført nogle måneder forinden. Han bad Schröder og professor la Cour om at komme og se på den, inden han selv rejste til Italien den 1. februar.

Fig. 1. Grundtvigstatue udført af Rasmus Bøgebjerg. Fra J. Marstrand: Grundtvigs Mindekirke paa Bispebjerg, 1932, s. 11.

Efter at have beskrevet sit værk udtrykker Bøgebjerg, at »den lille Fugl, den danske Folkefugl, Lærken, den er i Begreb med at flyve op, og Gr. ser med forhaabningsfuld Glæde paa den, som han har sat op til Flugt og Sang i Frihed. Det er just, hvad Gr. har gjort for den danske Folke-Aand, baade kristeligt og folkeligt. Jeg kan ikke tænke, at

Grundtvigs Gæring kunde symboliseres tydeligere og bedre end netop ved en Lærke, som han løfter til Flugt og Sang». Videre skriver Bøgebjerg: »Efter at jeg har lavet denne Skitse, er jeg blevet gjort opmærksom paa en Udtalelse af Grundtvig i »Mands Minde« Side 7. Den falder paa en saa overraskende Maade sammen med min Fremstilling. Det har yderligere bestyrket mig i den Mening, at jeg har fanget det rigtige«.¹

Sidstnævnte oplysning viser, at Bøgebjerg ikke var påvirket af noget forlæg, da han fik sin inspiration og førte sin idé ud i livet, uagtet man senere påstod, at han havde valgt linierne fra »Mands Minde«: *»Den lille Fugl over Issen, der sang for min Skjalde-Vugge om Kæmpelivets, om det ædle, kraftige og muntre Folkelivs Gjenfødelse i Norden, og især paa den dejlige »Plet af Jord«, som os tilmaaltes i Danmark dejligst Vang og Vænge lukt med Bølgen blaa, ... den lille Fugl er ikke død, og sank den lidt, da var det kun for at sætte sig paa Haanden, Hjertet lidt nærmere«.*²

År 1901

I slutningen af januar 1901 kunne man i Berlinske Tidende læse en artikel af forfatterinden Ingeborg Raunkiær under overskriften »Fattes os ikke en Statue i Danmarks Hovedstad«. Spørgsmålet blev stillet i forbindelse med, at I. Raunkiær i Bøgebjergs atelier havde set udkastet til Grundtvig-statuen, hvilket fik hende til at rette en opfordring til det danske folk om at rejse Grundtvig et mindesmærke i København med opstilling ved Vartov. Hun angiver, at hun ikke har været knyttet til eller taget del i nogen af de virksomheder, der i Danmark arbejdede under Grundtvigs navn, men hun forstår og elsker ham for, hvad han skabte og virkede i folket, og derfor vil hun være med til at arbejde for, at der blev skabt ham et værdigt minde. Hun stiller spørgsmålet, *»om vi af denne Danmarks mærkelige Søn har et Billede, hvor vi møder hans store og frejdige og vennesele Sjæl, hans Tro paa Livet, hans klare Forstand, hans Kraft og hans Glæde«*. Videre fremsætter Raunkiær, at enhver kunstner ville kunne skabe et billede af Grundtvig, men kun den, der selv har forståelsen af ham og som har kærlighed og ærefrygt for det, der virkede så mægtigt igennem ham, kan udføre et sådant værk, der er værd at gemme. *»Sæt nu, at det gunstige Øjeblik for Erhvervelsen af den rette Statue af Grundtvig er der! Tør vi da undlade at gribe dette Øjeblik?«*. Og hun tilføjer Grundtvigs ord: *»Hver Ting har paa Jorden sin Tid, sit gunstige Øjeblik, som maa gribes, men som kan aldrig foregribes«*.³

Kort efter dette indlæg henleder rigsdagsmanden Kristian Lohmann i Fyns Tidende folks opmærksomhed på artiklen, idet han selv personligt har haft lejlighed til at se Bøgebjergs udkast til Grundtvig-statuen, som på ham havde virket *»underlig betagende«*, og som han med glæde ville se, at det danske folk som et værdigt minde ville sætte over *»Fædrelandets store Søn«*. Det forekommer Lohmann som *»mærkelige Tidens Tegn«* at billedhugger Bøgebjergs statue samt I. Raunkiærs artikel *»begge er voksede ud af en levende Trang til at bøje sig for Aanden og ære Grundtvigs Minde«*. Det er også *»mærkeligt«* for Lohmann, at det er et menneske, der ikke har været påvirket i grundtvigsk retning, der blev talsmand for at rejse et mindesmærke for Grundtvig, og at en billedhugger, der næppe har kendt Grundtvig selv, har udført et kunstværk, der er så *»gennempræget af Aand, da Kunstneren er trængt ind bag den ydre Personligheds ru Skal og set mere, end vi andre ser«*.⁴

Som nævnt rejste Bøgebjerg på en kunstrejse til Italien den 1. februar 1901, men da han ikke kunne slippe tanken om den opgave, han havde sat sig for, dette at udføre sin statue i fuld størrelse efter sit forlæg, brød han længe før bestemmelsen op fra udlandet og vendte hjem til Danmark for at iværksætte dette arbejde.

År 1903

I juli 1903 stod statuen færdig i ler, hvor Bøgebjerg havde fremstillet Grundtvig i en noget yngre og kraftigere alder end antydnet i skitsen. Værket blev beset af mange, blandt andet af Grundtvigs aller nærmeste efterkommere der tilkendegav, at portrætligheden var tilfredsstillende. Lohmann, der tidligere kun havde set udkastet, udtaler om det færdige værk, at Bøgebjerg, der står ene mellem tidens yngre billedhuggere, har udført statuen med Bissens og Thorvaldsens kunstopfattelse, en kunstretning, som i begyndelsen af 1800-tallet udgik fra Danmark og fik et enestående verdensry. Samtidig bemærker Lohmann, at det netop er fuglen på hånden, der er den mest betegnende attribut til billedet af Grundtvig, da fuglen er symbolet på det levende ord; at fremstille Grundtvig med et penneskaft ville have været forfejlet. Grundtvig har selv sammenlignet slutningen af 1700-tallets forkomne folkeånd med en lille sangfugl, som han tog op og varmede ved sit hjerte, så den kunne synge påny. Sidst i sin artikel i Højskolebladet fra 20. november, hvor statuen var afbilledet, opfordrer Lohmann folk til at gøre sig bekendt med statuen, så man ved forenede kræfter engang kan få den rejst som offentligt mindesmærke i København.⁵

Den første kamp

Denne artikel fra Lohmann gav stødet til, at den strid, der nu opstod, delte den grundtvigske verden i to lejre. I den ene lejr, der ikke ønskede Bøgebjergs statue opstillet som mindesmærke for Grundtvig, stod litteraturanmelder og kunstkritiker Sigurd Müller som kampløder, mens den anden lejr, der var stemt for statuen, blev ledet af højskoleforstander Jens Nørregaard.

En uge efter Lohmanns indlæg tog Müller til genmæle, idet han protesterede mod, at Lohmann uden videre gjorde sig til talsmand for den tanke, at udførelsen af et Grundtvig-mindesmærke burde overdrages Bøgebjerg. Uagtet Müller ikke selv har set statuen, men kun en afbildning i Højskolebladet, ønsker han ikke at udtale sig om kunstnerens værd som monumental billedhugger. Han vil dog fastslå, at Bøgebjerg ikke på forhånd kan udpeges som den, der bør betros dette arbejde, idet han ikke blandt kunstnerne rager særligt højt op. Derfor foreslår Müller, at der skal foretages en priskonkurrence blandt alle danske kunstnere.⁶

Efter dette angreb henvendte Bøgebjerg sig til Müller og bad ham komme og se det færdige arbejde, hvilket Müller afslog med den begrundelse, at det ikke på nogen måde ville forandre hans mening om statuen, som han havde set i afbildning.

Overfor Müllers protest fremholder Lohmann det besynderlige i, at en kunstkritiker som Müller overhovedet tør skrive imod et kunstværk, han selv aldrig har set eller ytrer lyst til at se. Lohmann mener heller ikke, at Müller ret har forstået det, der er sket. Han påpeger det forunderlige ved hele denne sag *»thi naar der hos en dansk Billedhugger uvilkaarligt og ad usporlige Veje opkommer et indre Kald til at gøre en monumental Portrætstatue af Grundtvig, og dette Kald mødes med en lige saa uvilkaarlig Trang hos den jævne, danske Befolkning til at rejse en saadan, saa ser jeg deri et Vidnesbyrd om, at denne Sag skal frem...«*⁷

Den af Müller foreslåede priskonkurrence finder Lohmann ikke retfærdig, da man sædvanligvis ved en sådan procedure i smug har udpeget en bestemt kunstner, som arbejdet er tiltænkt, hvilket ville være det samme som at holde alle de implicerede kunstnere for nar. Samtidig måtte Bøgebjergs arbejde rives ud af sammenhængen, da dette kunstværk allerede stod fuldt udarbejdet. Lohmann peger samtidig på, at der hist og her i grundtvigske kredse er tanker oppe om, at et sådant arbejde bør være i granit og af en primitiv symbolsk karakter. Lohmann hentyder her til »Magnusstenen« af Niels Skovgaard, som i Skibelund Krat er udført som mindesmærke for Magnus den Gode (fig. 2).

Fig. 2. Magnusstenen udført af Niels Skovgaard. Fra Skibelund og dets Mindesmærker ved Georgia La Cour Pedersen.

År 1904

Kort efter nytår svarer Müller på Lohmanns artikel, hvor han giver en begrundelse for, hvorfor han ikke personligt har ønsket at se Bøgebjergs værk. Han skriver: »I Virkeligheden giver Afbildningen i Høj-skolebladet mere end nok til, at man med den for Øje kan spare sig Turen til Gentofte. Den slaar med uafviselig Sikkerhed fast, at Statuen er et ret tarveligt Stykke Arbejde, at Linierne er flove og krafsløse, og navnlig hvor de i væsentlig Grad bestemmes af Draperiet, baade smaa-lige og uskønne, at Figuren som Helhed er stilløs, og dens Bevægelse uden Energi og sand Følelse«. Müller lægger heller ikke skjul på, at det indtryk afbildningen har gjort på ham, snarere har bragt ham til at tænke på »en gammel afdanket Rodemester, end paa Nordens største aandelige Høvding«. Han mener tillige, at Bøgebjerg har fremstillet

Grundtvig som olding i stedet for at vise ham i den skikkelse, hvor han stod i sin fulde kraft.⁸

At udføre et mindesmærke primitivt og symbolistisk i lighed med »Magnusstenen« finder Müller ikke, der er noget forkert i, men han mener dog, at der ikke er overhængende fare for, at nogen kunstner vil udføre mindesmærket i symbolistisk form, og at symbolikken i Bøgebjergs fugl ikke vil kunne finde flertal i de kunstforstandiges kreds i et dertil nedsat dommerudvalg ved en priskonkurrence.

Müller slutter sit indlæg med en opfordring til »gode Højskolefolk og andre danske Mænd og Kvinder med nogen Indflydelse« om at sætte en indsamling i gang, foranlediget af det ordskifte, der har været mellem ham og Lohmann. Samtidig retter han en speciel henvendelse til flere kendte navne som Ludvig Schröder, Alfred Povlsen, H. Begtrup, J. Nørregaard, H. Hostrup, Kr. Randers og V. Brücker for at få deres mening om sagen. For at være på den sikre side med hensyn til det kunstneriske, henvendte Müller sig samtidig til »de gamle og store« billedhuggere professorerne A.V. Saabye og V. Bissen for at høre deres udsagn.⁹

Som svar på Müllers tendentiøse indlæg skriver Bøgebjerg to uger senere, at Müller i sin artikel er gået for vidt overfor ham personligt gennem sin »knusende Kritik«, og det forekommer Bøgebjerg »at Hr. Müllers Fremgangsmaade i denne Sag tydeligt viser, at det er ham mere magtpaaliggende at faa sat sin Krig igennem, end at gaa alvorligt og grundigt frem for at naa et sandt Resultat«. Og Bøgebjerg angiver, at hvis Müller selv havde vurderet den ændrede statue i hans atelier, ville han have set, at Grundtvig ikke var fremstillet som olding, men netop var vist i en skikkelse som den gamle mand, hvis store gerninger først erkendtes i en sen periode af hans liv.¹⁰

På samme tid kunne man læse en artikel af Lohmann som skriver, at Müllers kritik af Bøgebjergs værk er yderst ringeagtende og fornærmende, og at mange læsere længe har følt sig ilde berørt over hans skrivelser, hvormed han uden skånsel har søgt at slå enhver mening ned, som stred mod hans egen. Med hensyn til det »Elitekorps«, som Müller i sin artikel kalder frem for at tage parti i sagen, mener Lohmann, at »Disse Folk er for gode og sindige Mænd til at billige den haarde Fremgangsmaade, min lærde Modpart anvender i en Meningskamp med en Lægmand og imod en sagesløs Kunstner«.¹¹

»De gode og sindige Mænd« reagerede ikke på Müllers opfordring, og sagen døde hen, indtil man i 1911 igen begyndte at berøre spørgsmålet omkring opstillingen af et Grundtvig-mindesmærke.

År 1911 – Den anden kamp

»Kallundborg Dagblad« udsendte i sommeren 1911 en opfordring til en kreds af grundtvigske mænd om en tilkendegivelse af, hvorvidt Bøgebjergs statue burde opstilles. Der indkom tolv besvarelser, hvis hovedindtryk var, at tiden ikke var inde til at rejse et mindesmærke for Grundtvig. Man anførte blandt andet, at når det engang blev aktuelt, skulle mindesmærket udføres af en på forhånd udpeget kunstner, og ikke gennem udskrivning af en konkurrence. Højskoleforstander A.D. Dalsgaard mente, at Grundtvig havde nok af mindesmærker ud over landet i form af valgmenighedskirker, folkehøjskoler og friskoler. Og præsterne Helveg og Højmark var af den opfattelse, at før forståelsen for Grundtvig var udbredt i hele folket, burde der ikke rejses ham noget mindesmærke. Kun én af besvarelserne, fra højskoleforstander Søren Frederiksen, var positiv overfor en opstilling af Bøgebjergs statue.¹²

Omkring samme tid havde Højskoleforstander Jens Nørregaard udsendt en opfordring til det danske folk om at yde bidrag til at rejse et mindesmærke for Grundtvig i København. Han pegede på, at det burde være den af Bøgebjerg fremstillede statue, som havde været udstillet på Charlottenborg i 1904.¹³ Og samtidig med denne opfordring udsendte komitéen et lille billede af statuen. Den komité, som Nørregaard havde konstitueret, havde til formål at samle penge ind til at lade Bøgebjergs værk støbe i bronze, som i dobbelt legemsstørrelse skulle opstilles i Kongens Have. Tilladelsen til denne placering havde Nørregaard indhentet hos daværende trafikminister Thomas Larsen, under hvem havens røgt og pleje sorterede. Den valgte placering gav siden anledning til stor moro hos modstanderne, der syntes, at Grundtvigs skallede isse måtte fryse der ude om vinteren, og at det kun ville være ammer og småbørn, der ville få øje på ham.

Til det lille billede, som komitéen udsendte, kom der en kommentar fra redaktøren af »Ugens Tilskuer« magister Harald Nielsen som angiver, at det ikke er heldigt, at folk skal give penge til en statue, som de kun kan bedømme ud fra et billede, og hvis kunstneriske side af sagen, de bliver nødt til at forlade sig på. Han påpeger tillige, at man ikke tidligere har villet indrømme nogen kritik ret til at bruge et billede som grundlag for en bedømmelse.¹⁴

Da Müller i Berlingske Tidende havde læst meddelelsen om, at Nørregaards komité havde fået sat en indsamling i gang, fremsætter han en skarp indsigelse mod dette. Han påtaler, at man burde have søgt »at vinde vor største Monumentalkunstner for Sagen«, eller indbudt til en konkurrence, hvor flere af de mest ansete billedhuggere kunne tage del. Müller nævner i det følgende flere navne på ældre og yngre kunstnere

og deriblandt brødrene Joakim og Niels Skovgaard, men det fremgår ikke, hvem Müller hentyder til med »vor største Monumentalkunstner«. Samtidig protesterer Müller mod, »at man mellem alle Landets Billedhuggere kaarer netop en af de allertarveligste til at udføre Grundtvig-monumentet«. Müller betegner tillige Bøgebjerg som en »Undermaaler«, og hans arbejde som noget »Juks«. ¹⁵

Men Müller, der alligevel var opskræmt over, hvilket udfald Nørregaards indsamling kunne føre til, fandt tiden passende til i Ugens Tilskuer at offentliggøre en række udtalelser fra kunstnere og kunstkritikere, som han havde henvendt sig til, og hvis navne han anså for at have vægt. De syv besvarelser, der kort efter tillige blev offentliggjort og kommenteret i Højskolebladet, udtalte sig meget skarpt mod statuen. ¹⁶

Dog stoppede Müller ikke sin utrættelige kamp mod rejsningen af Bøgebjergs statue, derfor rettede han tillige henvendelse til teologer og højskolemænd for at få deres udsagn i sagen. De fjorten udtalelser, der indkom på Müllers henvendelse, blev offentliggjort i Ugens Tilskuer og Højskolebladet og hidrørte fra biskop Christen Møller, præsterne A. Andersen, P.E. Benzon, Asger Højmark, Fr. Jungersen, Karl Koch, P.M. Larsen, Otto Møller (Gylling) og Morten Pontoppidan, samt fra højskoleforstanderne Thomas Bredsdorff, Johs. Fog-Petersen, J.P. Kristensen og Alfred Poulsen.

Grundtvigs barnebarn Elisabeth Boisen, der tillige var blandt de adspurgte, hævdede, at et mindesmærke for hendes bedstefar burde være et virkelig stort monument, og at Bøgebjergs statue ikke giver en »Indtrykket af den vældige Kraft, der prægede Grundtvigs hele Liv og Gerning«. A. Andersen, der var præst ved Vartov, udtalte, at når der skulle rejses et monument for Grundtvig, fandt han det ikke rigtigt »at adskille hans kirkelige fra hans folkelige Virksomhed, saaledes som det forekommer mig at være gjort i Bøgebjergs Statue«. Men bortset fra sidstnævnte »mildere« udtalelser, var besvarelserne alle negative i deres bedømmelser overfor Bøgebjergs arbejde. ¹⁷

I en slutbemærkning til de offentliggjorte fjorten besvarelser skriver Müller: »Mon Hr. Dr. Nørregaard og Hr. Billedhugger Bøgebjerg nu ikke skulle finde, at dette er »Ord nok«?... Rimeligst er det maaske dog, at de ikke vil kunne undgaa at modtage et vist Indtryk af ovenstaaende udtalelser«. Og Müller henstiller derefter til Nørregaard »at gøre et Forsøg paa fra grundtvigske Præster, Højskolefolk og andre, hvis Navn kan have særlig Vægt i den foreliggende Sag, at samle 14 Udtalelser, der i Betydning svarer til, hvad jeg har bragt til Veje«. ¹⁸ Men Nørregaard efterkom ikke opfordringen.

I det følgende nummer af Ugens Tilskuer blev der yderligere bragt fi-

re udtalelser, hvor højskoleforstander A.D. Dalsgård og Grundtvigs sønnesøn Vilhelm Grundtvig udtrykte sig meget nedsættende om statuen, mens sønnedatteren Elisabeth Grundtvig bemærker, at statuen kunne gå an, hvis det drejede sig om at rejse et mindesmærke for digteren Grundtvig, mens den som hovedmonument for hele Grundtvigs personlighed ville være ubrugelig. Professor Fr. Rønning fandt, at statuen som helhed gjorde et ganske tiltalende udtryk, og at han godt kunne forsones sig med den meget omstridte lærke. Men han tilføjer, at den ikke udtrykker det centrale i Grundtvigs personlighed, som er det vældige og det primitive.¹⁹

Landet over skrev pressen nu om sagen, hvor stemningen var imod Bøgebjergs statue, og i særdeleshed var man imod, at der var indhentet tilladelse til at opstille den i Kongens Have. Denne stemning var foranlediget af »*de fra en Kreds af udmærkede Kunstnere og kunstforstandiges allerede offentlig fremkomne Udtalelser*«, som »Københavns Forskønnelsesforening« formulerede det.²⁰

Overfor den storm, som havde rejst sig mod statuen, blev der den 14. oktober 1911 gennem Ritzaus Bureau offentliggjort en erklæring fra Bøgebjerg, som løste sine indbydere fra enhver forpligtelse over for ham i henseende til hans statue. Han anfører, at det ikke er, fordi han anerkender angribernes ret i deres fremgangsmåde, men fordi han ikke ønskede at vække mishag og uvilje, hvor han tilstræbte samstemmig glæde. Bøgebjerg slutter sin erklæring med at tilkendegive, at »*Vejen hermed staar aaben for Modstanderne til at handle, d.v.s. sætte den Konkurrence om en Grundtvigstatue i Gang, som de ønsker, og ved deres Optræden har Forpligtelse til*«.²¹

Nørregaard informerer hertil, at modstanderne nu har ordet. Han udtaler, at han med glæde vil overlade modstanderne de indsamlede penge, hvis der ved en konkurrence skabes en Grundtvig-statue, som hans komité må bøje sig for, ellers vil han fortsætte det arbejde, som var begyndt.

Men kort efter udsender Nørregaard en ny erklæring gennem Ritzaus Bureau, hvori han påtaler, at Müller har begået en offentlig usømmelighed ved at samle penge ind til et monument, inden der er afholdt konkurrence, idet indbyderne »*derved søger at skaffe sig Pengemidler til uden anden Kontrol end den, de selv sørger for, at faa et Monument rejst, førend andre end de selv har set det*«.²²

Denne erklæring havde til hensigt at henlede folks opmærksomhed på, at de penge, der var indsamlet af Nørregaards komité, skulle anvendes til et kunstværk, man på forhånd havde kendskab til, så enhver frit havde valget mellem at yde bidrag til dette eller lade være, hvorimod

Müllers indsamling ikke gav folk mulighed for at vurdere, hvad de fik for deres ydelse.

Til dette svarer Müller, at der ikke er spor anledning for indbyderne til at lade foranstalte en konkurrence forinden indsamlingen, idet valget af kunstværket i henseende til størrelse og form i nogen grad afhænger af, hvilke midler, der står til rådighed.

År 1912

I begyndelsen af 1912 blev den komité, som Müller havde samlet, konstitueret, og bestod med ham som formand af otte medlemmer. Den 8. marts blev det i Højskolebladet offentliggjort, at der nu også var blevet fastslået en censurkomité på ni medlemmer. Censurkomitéen, hvor tre medlemmer af Müllers komité samtidig var repræsenteret, havde til opgave at bedømme de ved en konkurrence indkomne skitser.

Müllers komité offentliggjorde i april i landets blade et opråb, der var underskrevet af 146 personer.²³ Opråbet havde til formål at få folk til at yde bidrag til at få rejst et mindesmærke for Grundtvig, der i sin storhed og skønhed kunne være ham værdigt. Man fremfører, at der ikke kan siges noget bestemt om planens gennemførelse i det enkelte, men at det er fastslået, at modellen skal tilvejebringes gennem en konkurrence, som står åben for alle danske kunstnere.²⁴

Bøgebjergs forsvarsskrift

Da Bøgebjerg i oktober 1911 offentligt havde trukket sig ud af fejden, begyndte han at udfærdige et apologetisk skrift, hvori han ønskede at forsvare sig overfor den skyld af hån, som gennem årene var væltet ned over ham og hans statue. I skriftet, som udkom i sommeren 1912 med titlen »Til Belysning af Striden om min Grundtvig-Statue«, søger han blandt andet at komme til bunds i, hvorfor »Fornuftige og brave Mennesker«, der uden selv at vurdere en sag gennem grundige og kunstneriske overvejelser, kan være med i et så brutalt arrangeret stormløb, som blev funderet af kunstkritikeren Sigurd Müller.

På Bøgebjergs direkte henvendelse til disse mennesker gav de indløbne besvarelser et ejendommeligt billede af dommenes vederhæftighed, idet mange af brevskriverne i deres private svar til Bøgebjerg hævdede, at de ikke havde forstand på kunst, men at det var symbolikken med fuglen, de var imod. Ingen havde heller set statuen i virkeligheden, men kun fra afbildninger. Men Elisabeth Grundtvig, som ligeledes havde talt imod statuen, kom dog senere selv ud og så den, og

ved den lejlighed udtalte hun: *Hvor jeg fortryder, at jeg har udtalt mig, før jeg saa Statuen her. Det er noget helt andet end det Indtryk, jeg havde i min Erindring*«. ²⁵ Et enkelt billede på en uvederhæftig bedømmelse af hans statue blev offentliggjort i »Kallundborg Dagblad« den 13. juli 1911, hvor højskoleforstander N. Eggert, Antvorskov udtaler, at Bøgebjergs statue ikke giver meget af det, han må forlange, idet han for mange år siden har set den i gips i Lyngby Højskoles gymnastiksal. Han havde da samme fornemmelse som nu ved at se billedet. Til dette kommenterer Bøgebjerg lakonisk: *»Hr. Eggert har set Bissens Grundtvig-Statue i Lyngby Højskole. Den er staaende med Præstekjole paa. Min er siddende i en Stol, i Frakke og med Fuglen paa den udstrakte Haand. To Statuer saa forskellige som vel muligt, blander Hr. Eggert sammen*«. ²⁶

I sit skrift fortæller Bøgebjerg tillige, hvorfor han valgte at udforme sin statue med en fugl på hånden. Lige siden sin barndom har hans samlede indtryk af Grundtvigs gerning været, at *»han hævede Folkets aandelige Bevidsthed, gav det Glæde og Mod til Livet, baade folkeligt og kristeligt. Han fik Sangfuglen i Folket til at synge, han gav det Mod til Flugten opad; hans Tanker kom som glad Foraarsjubil over Folket. Hvad andet kan symbolisere det end den danske Folkefugl, Lærken, som stiger op fra hans Haand*«. Bøgebjerg peger samtidig på flere steder i Grundtvigs digtning, hvor fuglen står som symbolet på *»det genvaagne, glade Folkeliv*«. Men hans mening med fuglen har ikke blot været at symbolisere Grundtvigs sang og digtning, men hele hans gerning. ²⁷

Om dette »sindbillede« skrev præsten Uffe Birkedal en artikel til bladet »København«, men de ønskede ikke at optage den. Ikke heller ville Ugens Tilskuer offentliggøre en artikel af P. Philipson, som talte positivt om Bøgebjergs statue, da man som begrundelse anførte, at sagen med hans Grundtvig-statue nu var afsluttet. Men artiklen blev dog på Bøgebjergs foranledning optaget i avisen i begyndelsen af november 1911. ²⁸

Den første konkurrence

Bøgebjergs skrift udkom omtrent samtidig med, at Müllers komité i august 1912 indbød de danske kunstnere til en konkurrence, hvor de fik til opgave at udføre et folkemonument til minde om Grundtvig. Indleveringsfristen af skitserne blev sat til den første oktober, og kunstnerne blev frit stillet med hensyn til den plads, de ville vælge til opstillingen. Der indkom 32 forslag, og de konkurrerendes arbejder blev alle udstillet på Charlottenborg den 11. oktober, der tillige var den sidste dag af de

Fig. 3. Adonis og Persephone, udført af Rasmus Bøgebjerg. Fra Højskolebladet, 14. februar 1902, s. 194.

grundtvigskes store vennemøde; og dagen efter blev de fire præmierede udkast vist i dagbladene.

Da Bøgebjerg som nævnt havde kapitulert over for den massive modstand, der havde rejst sig mod hans statue, og hans forsvarsskrift netop var udkommet, er det ikke sandsynligt, at han deltog i konkurrencen, hvilket måske kan udledes af et brev, han skrev til Jens Skytte i sommeren 1912. Heraf fremgår det, at Nørregaard og hans komité ikke vil foretage sig noget, men vil vente og se, hvad der vil komme ud af

den konkurrence, modstanderne har udskrevet, og som man venter, vil blive en fiasko.²⁹ Men ifølge en meddelelse i Dansk Kirketidende fra november 1912 oplyser Chr. Ludwigs, at Bøgebjerg udstillede to udkast: et ældre, som er kendt fra billedgengivelser, og et yngre, som fremstiller hele monumentet.³⁰

Da der ikke andetsteds findes belæg for denne meddelelse, må det være mere nærliggende at mene, at Bøgebjergs statue i konkurrenceperioden var udstillet i Vartovs gård. Denne antagelse bygger blandt andet på en artikel i Højskolebladet, hvor F. Müller fra Hellerup i slutningen af november 1912 skriver, at hans mening om statuen gennem den offentlige polemik var lagt så godt til rette i forvejen, at det kun var en slags nysgerrighed, der drev ham hen i Vartovs gård, hvor statuen »for nogen Tid siden« var udstillet, og hvor den vandt mange tilhængere. F. Müller skriver: *»Saa stod jeg da overfor Monumentet selv, og jeg kan slet ikke forklare den Følelse, der betog mig. Det var vel nærmest Andagt ... sjældent har jeg følt noget lignende overfor et Kunstværk, som overfor dette ... Aanden levendegør – ogsaa i Kunsten«*.³¹

Løftelsen ved den intuitive æstetiske oplevelse af kunst kommer, efter den nyere filosofiske forskning, i stand ved analogislutninger, derved at kunstnerens inspiration reproduceres gennem værket til beskueren. Også præsten Uffe Birkedal gav i 1902 udtryk for den løftelse, der betog ham, da han i Bøgebjergs atelier stod over for et af hans andre kunstværker: *»Og jeg stod fængslet og tavs og maatte atter og atter sige til mig selv – saa vist, der er Sandhed i Livet, saa er dette Sandhed!«* Det var hans »Adonis og Persephone« (fig. 3).³²

Konkurrencens udfald

Udstillingen fik en dårlig medfart i pressen, der betegnede den en »Karikaturudstilling«, som viste »det glade Vanvid«. Førstepræmien blev da heller ikke uddelt, men fire andenpræmier blev fordelt mellem arkitekterne P. V. Jensen Klint og Ivar Bentsen for deres forslag til en mindehal på Bispebjerg Kirkegård (fig. 4), Johannes Kragh, som havde udført en mægtig portrætstatue af Grundtvig på et fundament prydet med profeter og norner, og Niels Skovgaard, som viste en statue, hvor Grundtvig iført præstekjole knæler ved en kilde (fig. 5). Marstrand meddelte, at også Axel Ekberg modtog en andenpræmie for sit udkast til en stor kirkeklokke med inskription og allegoriske figurer på fodstykket.³³

At udstillingen viste »det glade Vanvid«, som pressen formulerede det, har vel ikke været uden grund. Med al respekt for den kunstneriske udførelse ville det være vanskeligt for eftertiden at mindes Grundtvig

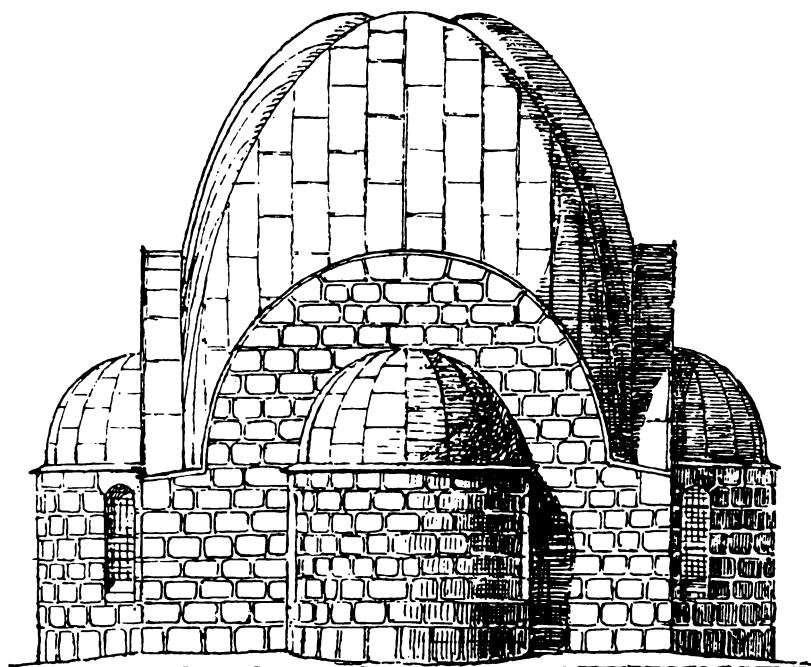

Fig. 4. P. V. Jensen Klint: Forslag til Grundtvigs Mindehal på Bispebjerg Kirkegård. Fra J. Marstrand, s. 17.

ved synet af Vilhelm Wanschers monument »De hellige tre Kongers Besøg hos Maria med Jesusbarnet« (fig. 6), som udtrykker ordene i strofe fem fra Grundtvigs julesang: »Dejlig er den himmel blå«.

Har man ikke kendskab til Grundtvigs liv, der var præget af indre kampe, ville man ikke forstå symbolikken i Rasmus Harboes monument »Jakobs Kamp med Englen« (fig. 7), hvis dette værk blev opstillet som et Grundtvig-mindesmærke. Dog vakte dette udkast betydelig interesse, og arbejdets endelige udførelse ville Ny Carlsbergfondet i 1930-erne bekoste til opstilling i den kommende Grundtvigskirke. Men det skete ikke; først omkring 1982 blev udkastet i gips opstillet i kirkens krypt, idet Statens Museum for Kunst tilbød Grundtvigskirken monumentet, som de havde haft opmagasineret i mange år.³⁴

Om konkurrencens udfald udtalte Chr. Ludwigs, at det var flovt at se al den billedhuggerafmagt, hvad enten Grundtvig blev fremstillet som Bjørnson, Grundtvig på Hlidskjalf, Grundtvig i trance eller Grundtvig med harpe eller kirkeklokke. Grundtvig-kapellet finder Ludwigs meget ejendommeligt, idet det ville kræve en Grundtvig-park som mindested.

Fig. 5. Niels Skovgaard: Forslag til Grundtvigs Monument. Fra J. Marstrand, s. 18.

Fig. 6. Vilhelm Wanscher: De hellige treKongers Besøg hos Marie med Jesusbarnet. Forslag til Grundtvigs Monument. Fra J. Marstrand, s. 21.

En mindehal på en kirkegård ville have været respektløst over for Grundtvigs livssyn. Han elskede livet og »de levendes land« og hadede dets modpol døden med dens »dødningeben«.

Selvom konkurrencen ikke gav et tilfredsstillende resultat, kaldte den dog Niels Skovgaards udkast frem af sit skjul. Ludwigs udtrykker sig meget positivt om statuen men mener, at det ville være urigtigt at rejse den som mindesmærke, da den kun ville vise Grundtvig som præsten, mens det var et folkemonument, man ville sætte over ham. Iøvrigt synes Ludwigs ikke, at motivet med en rindende kilde er velegnet til at udføres plastisk. Han mener, at det er som folkevækker, det danske folk

Fig. 7. Rasmus Harboe: Jacobs Kamp mod Engelen. Forslag til Grundtvigs Monument. Fra J. Marstrand, s. 19.

skal mindes Grundtvig, derfor bør det være Bøgebjergs statue med fuglen på hånden, der skulle bære prisen, da den symboliserer Grundtvigs hele gerning.³⁵

Fuglen, som havde været en væsentlig anstødssten ved bedømmelsen

Saa mælede Duen! —

Til Himmelen
 Dit Haab du har ^{Fader}
 Han ej dig forlader ^{Sat;}
 I Nød eller Nat!

Den Fjer, du har
 fattet,
 Behold den til
 Pen!
 Det vorder vel
 skattet,
 Som skrives
 med den! —

Naar Fjeren
 mon klinge,
 Jeg gav dig til
 Pen,
 Da rører min
 Vinge
 Den savnede
 Ven,
 Da sødt sig
 forbinder.
 Paarørende
 Minder
 I Hjerter, i Aand
 og i Ord!

B. Nyaarsmorgen.

Fig. 8. Grundtvig med due, tegnet af Niels Skovgaard. Fra Udv. Skrifter, ved H. Begtrup, bd. 1 (1904) s. 1.

af Bøgebjergs arbejde, anvendte Skovgaard ligeledes som motiv på sine arbejder, hvilket kan ses på den gravsten, han i 1894 udførte over præsten og digteren J. C. Hostrup. På stenen er udformet et kors i en cirkel, hvor en lyskrans med seks lærker omgiver symbolet. Skovgaard har også anvendt fuglen i forbindelse med sin knælende Grundtvig-statue, idet han har udført den i en tegning til digtet »Nyaarsmorgen«, strofe 57-58, hvor fuglen er symbolet på Ånden, der giver Grundtvig inspiration til ordet i skrift og tale (fig. 8).

Også Elise Konstantin-Hansen udtaler sig om konkurrencen, hvor hun i Højskolebladet fremhæver, at de mange rent fortvivlede forsøg på Grundtvig-Mindesmærker, som Charlottenborg-udstillingen opviste, tyder på kunstnernes manglende klarhed i deres plastiske syn, og at flere har søgt støtte for deres fantasi i grundtvigske vers eller bibelord. Men trods udstillingens udvækster mener Konstantin-Hansen, at Niels Skovgaards statue burde tilgodeses, selvom mange mener, at den ikke kan gælde som monument for hele Grundtvigs liv og gerning, da den ensidigt peger på hans kristelige gennembrud. Hun er ikke enig i denne antagelse, da statuen netop rammer i centrum af Grundtvigs liv og virke, og lige peger på udgangspunktet for hans livs dåd. Kilden, som Skovgaard har brugt som symbol for ordene: »Livets Ord af Guddomsrod, Kilden er til Livets Flod«, finder hun ikke ganske heldig, og den vil næppe falde beskueren i øjnene på det færdige monument. Forøvrigt var »kilden« det mest yndede symbol blandt udstillerne, hvor den anvendtes rigeligt både i forening med figurbilleder og alene som selvstændigt symbol på Grundtvigs liv.³⁶ Eksempelvis figurerer kilden også på Just Nielsen-Sonderups udkast, der fremstiller Grundtvig på et fjeld omgivet af fire skikkelser, der symboliserer barndom, ungdom, manddom og alderdom. Fjeldet er omhegnet af store sten som på en gammel gravplads, og Grundtvig står halvt knælende og indbyder med hånden til kilden, der risler ned ad fjeldet. På båndet ved støttens fod står indskriften: »Den signede Dag med Fryd vi ser«.

Hvad Grundtvig selv mente om »bibelske Indskrifter paa Tømmermænds og Stenhuggeres Værk« fremgår af et brev, han sendte til præsten Peter Rørdam i 1843, hvori han skriver, at »deres Sted er i deres bibelske Sammenhæng, som Aanden opliver«. Og Grundtvig angiver, at disse indskrifter ikke kan udrides til at sættes på værker, »som hverken Aanden eller Kunsten bifalder; thi Kunsten sammenligner saadanne Indskrifter med de Sedler, man putter Malerier i Munden, og Aanden anmærker, at hvad enten man bliver staaende ved Indskrifterne selv eller henfører dem til de haandfaste Ting, der bærer dem, gaar man glip ad Livet og Aanden«.³⁷ Muligvis kan Grundtvigs udtalelse om ma-

lerierne hentyde til de kirkelige kalkmalerier, hvor kunstnerne har påført et »talebånd« med bibelske ord, som udgår fra munden på de hellegelige personer.

Historien bag Niels Skovgaards statue

Når der berettes om forhistorien til Grundtvigskirken, kan historien bag Niels Skovgaards statue af Grundtvig ikke forbigås, idet denne statues fremkomst er en direkte følge af den inspiration Skovgaard modtog ved sit møde med Bøgebjergs statue.

Da Skovgaard den første oktober 1912 havde afleveret sit konkurrenceudkast, som han havde udført i løbet af august og september, rejste han til Foldalen i Norge for at forberede tilhugningen af et nyt skulpturarbejde. Fra Norge skrev han den 30. oktober en artikel til Højskolebladet, hvori han gør rede for historien bag sin statue.

I sin bog »Niels Skovgaard« beretter Axel Rode, at Skovgaard omkring 1898 i et jernbanetog mødte sin gamle akademikammerat Rasmus Bøgebjerg, som bad ham komme og se på et udkast til en Grundtvigstatue, han havde udført; og kort tid efter dette møde kom Skovgaard og beså udkastet.³⁸ Denne tildragelse, at Bøgebjerg bad ham komme, omtaler Skovgaard selv i sin artikel, men han nævner hverken årstal eller under hvilke omstændigheder, mødet foregik.

Da Skovgaard kom, bifaldt han ikke Bøgebjergs arbejde, hvilket han udtrykte i så »skånsomme« vendinger som muligt. han fortæller: *»det- te, at jeg havde set opgaven løst på en efter min mening utilfredsstillende måde, bragte uimodståeligt mine tanker til at arbejde på en bedre løsning, og lige med ét stod det mig aldeles klart, hvordan jeg ville løse den ... Det udkast, som jeg gjorde straks, jeg mente at have fundet løsningen, fik ingen andre at se end min familie«*.³⁹ Efter at Skovgaards knælende præstefigur var født, blev han klar over, at dette arbejde med at udføre et Grundtvig-mindesmærke siden den tid havde været hans højeste kunstnerønske. Men af hensyn til Bøgebjerg ville han ikke udstille sit udkast. Dette udkast befinder sig i dag på Køge kunstmuseum.

I Bøgebjergs fremstilling af sagen ser billedet noget anderledes ud. I 1903, da statuen stod færdig, skrev Bøgebjerg til flere mennesker, om de ville glæde ham ved at komme og se på statuen. Blandt disse var Skovgaards to venner højskoleforstanderne H. Begtrup og Th. Bredsdorff. Imidlertid fik han hverken svar eller besøg af de to højskolemænd, men derimod kom Niels Skovgaard på et tidligt morgenbesøg. Bøgebjerg havde i mange år ikke set eller talt med Skovgaard, og beviset på at dette møde fandt sted netop den pågældende morgen, har

Bøgebjerg bevaret i et brev fra den 19. juli 1903, som han skrev til sin hustru, der var bortrejst. I brevet anfører Bøgebjerg, at Niels Skovgaard havde været der dagen før for at se hans statue, som aftvang ham et bifald, så nødig han end ville. Skovgaard havde fremsat nogle kritiske bemærkninger om, at statuen havde samme fejl som Thorvaldsens værker, der manglede den store plastik, og han udtalte derefter: *»den er bedre, i mange Henseender, end hvad der i lang Tid er lavet her, men det vil heller ikke sige meget, og der er ingen dansk Kunstner, der kan løse Opgaven Grundtvig, undtagen min Broder«*.⁴⁰ Bøgebjerg understreger, at havde hans hustru ikke været bortrejst netop på dette tidspunkt, var hændelsen ikke blevet nedskrevet, og derved var den ikke blevet så sikker i gengivelsen.

Det er beklageligt, anfører Bøgebjerg, at Skovgaard havde holdt sin statue tilbage i flere år »af Hensyn« til ham, og at Skovgaard dermed foretrak at se med stille beklagelse på, hvordan Bøgebjerg og hans komité blev overskyldet med hån og latterliggørelse. Da det var Bøgebjergs statue, Nørregaards komité havde samlet sig om, og ikke kunstneren personligt, mener Bøgebjerg, at hvis denne komité havde kendt Skovgaards udkast med Grundtvig i ornat, havde den måske valgt at samles om den, dersom man havde fundet den bedst.

Skovgaard, der ved konkurrencen i 1912 bragte sin statue frem fra sit skjul, udførte den, på Karl Madsens opfordring, to år senere i magnesit til Statens Museum for Kunst. Ny Carlsbergfondet bekostede siden dens udførelse i granit, hvor den i Vartov Grønnegård blev opstillet i 1931. Som reaktion på Bøgebjergs udkast fik den dermed sin selvstændige betydning.

Vedrørende statuens portrætmæssige karakter, som det var Skovgaard magtpåliggende at understrege, kunne han ikke bygge på sine egne erindringer, idet han kun var 14 år, da Grundtvig døde, og det skulle være den aldrende Grundtvig, det gjaldt om at portrættere. Derfor anvendte han som forlæg især sin far P. C. Skovgaards tegning fra 1847, hvilket han selv har fremhævet. Ved at sammenligne P. C. Skovgaards tegning med den tre år tidligere udførte tegning af J. V. Gertner fra 1844 (fig. 9), ses en stilistisk overensstemmelse mellem de to portrætter, som antagelig ikke skyldes en ren tilfældighed. P. C. Skovgaard kan have benyttet Gertners tegning som forlæg til sit eget arbejde, inden han gik i gang med at male Grundtvig, som skal have siddet model for ham.

P. C. Skovgaards tegning er ikke signeret af ham selv, men er påtegnet en bevidnelse af sønnen Niels Skovgaard, hvilket er påfaldende, da P. C. Skovgaard normalt signerede sine egne arbejder; samtidig påpeger Saxtorph det fremmedartede i at se Grundtvig afbildet fra højre side

Fig. 9. N. F. S. Grundtvig, tegning af P. C. Skovgaard 1847 (til venstre) og J. Vilh. Gertner 1844 (til højre) efter P. Eller: N. F. S. Grundtvig Portrætter 1962.

(analogt med Gertners tegning), da malerierne sædvanligvis gengav ham fra den venstre side. I Saxtorphs vurdering hersker der et misforhold mellem P. C. Skovgaards fortegning og det endelige maleri, hvilket han i sin bog gør rede for gennem en detaljeret beskrivelse af maleriet og konkluderer, at det fremviser en ringe kunstværdi, mens han bedømmer tegningen som et indholdsrigt kunstværk.⁴¹

Povl Eller har fremhævet det besynderlige i, at Niels Skovgaard i 1913 har udtalt, at han ikke brød sig om Gertners tegning, og at han ikke mente, det har lignet Grundtvig. Skovgaards formodning var, »at Gertner har villet give noget rigtigt interessant, men måske ikke har haft nogen dybere forståelse af Grundtvig«.⁴² Ligeledes udtalte Joakim Skovgaard sig mod Gertners billede i 1912, hvor han i Højskolebladet erklærede, at han ikke satte Gertner højt.⁴³ Da Saxtorph ved en given lejlighed ønskede at se P. C. Skovgaards originale tegning, fandt Niels Skovgaard den frem til ham med den ytring, at han kun huskede denne tegning som mindre betydelig.

Denne distance, som brødrene Skovgaard indtog til deres fars tegning, som eftertiden ellers satte meget højt, kan måske skyldes, at det ikke var et originalt stykke arbejde, men en bearbejdet gengivelse af Gertners tegning, som deres far havde udført.

Her skal ikke drages en slutning ud fra et tilsyneladende uvæsentligt moment til at belyse en kunstnerisk iagttagelse, men for kritisk at nå det resultat som udleder, at portrætstatuen af Niels Skovgaard i Vartov

Grønnegård ikke bærer træk alene ud fra P. C. Skovgaards opfattelse af Grundtvig i 1847, men samtidig afspejler Gertners kunstopfattelse fra 1844. I øvrigt angiver Povl Eller, at portrættet på statuen i så høj grad er idealiseret, at ligheden med Grundtvig ikke er slående.⁴⁴

År 1913 – Den anden konkurrence

Da den konkurrence, der havde fundet sted i 1912, ikke førte til noget resultat, gav det Nørregaards komité et nyt håb om at få opstillet Bøgebjergs statue. Derfor udsendte komitéen den anden februar 1913 et op-råb til befolkningen om at yde bidrag til at få statuen rejst på en for of-fentligheden tilgængelig plads, hvor komitéen igen peger på Kongens Have som stedet. Men to måneder efter denne bekendtgørelse døde Jens Nørregaard, den 8. april, og kraften gik dermed af den Bøgebjergske komité. Brygger Carl Jacobsen tilbød da at lade Bøgebjergs statue hugge i marmor og opstille i Vartov.

Arkitekt Martin Nyrop, der sad i Müllers komité, foreslog, at man skulle opgive sagen med mindesmærket og skænke de allerede indsam-lede penge til forsvarssagen. Men denne tanke blev forkastet af med-lemmerne, der i stedet indbød til en ny konkurrence i foråret 1913, hvor fristen til indsendelse af de nye forslag blev sat til den 30. november 1913.

Dette gav anledning til, at P. Bojsen, Ulfborg i juni måned gav udtryk for det kedelige i, at de to komitéer er blevet uenige i arbejdet for et Grundtvig-mindesmærke, hvor den ene komité arbejder for Bøgebjergs statue, og den anden komité for en ny konkurrence. Men hvorfor skal et mindesmærke for Grundtvig absolut være en monumental statue, spør-ger Bojsen; burde man ikke i stedet rejse ham en monumental kirke i København som udtryk for hans storhed?⁴⁵

Som svar på Bojsens indlæg angiver Müller, at en kirke som ved sin kunstneriske udsmykning, størrelse og arkitektoniske skønhed skulle svare til Grundtvigs betydning, ville koste omkring en million kroner. En anden grund der hindrer virkeliggørelsen af denne tanke, er hensy-net til kunstnerne, der efter den udskrevne anden konkurrence allerede er i fuld gang med deres arbejde. Ved at ændre planen kunne de delta-gende kunstnere anlægge sag med retsligt krav på godtgørelse, idet ud-sigten til at få overdraget det ærefulde og indbringende arbejde ville være spildt, samtidig med at de havde ofret tid og kræfter på de angiv-ne betingelser.⁴⁶

Bojsen lader sig ikke nøje med Müllers forklaring, men påpeger, at hvis konkurrencen først skal vurderes i december, måtte det vel være

Fig. 10. Niels Hansen Jacobsen: Grundtvig på højsæde båret af kæmper. Fra J. Marstrand, s. 26.

muligt at udvide konkurrencegrundlaget, så planer om en kirke i København kunne medtages ved bedømmelsen. Bojsen mener, at pengene kunne komme ind over en periode på cirka tyve år og blive indsamlet gennem grundtvigske folkehøjskoler, grundtvigske præster og lærere samt grundtvigske valg- og frimenigheder.⁴⁷

Til dette svarer Müller, at enhver ændring i konkurrencevilkårene kunne give en eller flere af de kunstnere, som var i gang med arbejdet,

anledning til at trække sig tilbage. Det kunne nok tænkes, at interessen for en monumental kirke kunne vækkes, men det ville i så fald mindske chancerne hos billedhuggerne til at få deres modeller antaget.⁴⁸

Bojsen stod ikke ene med sit ønske om en mindekirke for Grundtvig. Fra Møllerup skole i Vendsyssel skriver lærer N. Andersen Bo, at han tilslutter sig Bojsens forslag, men han gør samtidig gældende, at en mindekirke for Grundtvig skulle være selvejende uden statsstøtte, så den grundtvigske menighed selv kunne være herre i huset. Hans argument er, at det kun er mindretallet, der har kendskab til Grundtvigs livsgerning, derfor kan hans minde kun holdes levende, hvis hans tanker til stadighed kan videregives lige nye og friske til de lyttende mennesker.⁴⁹

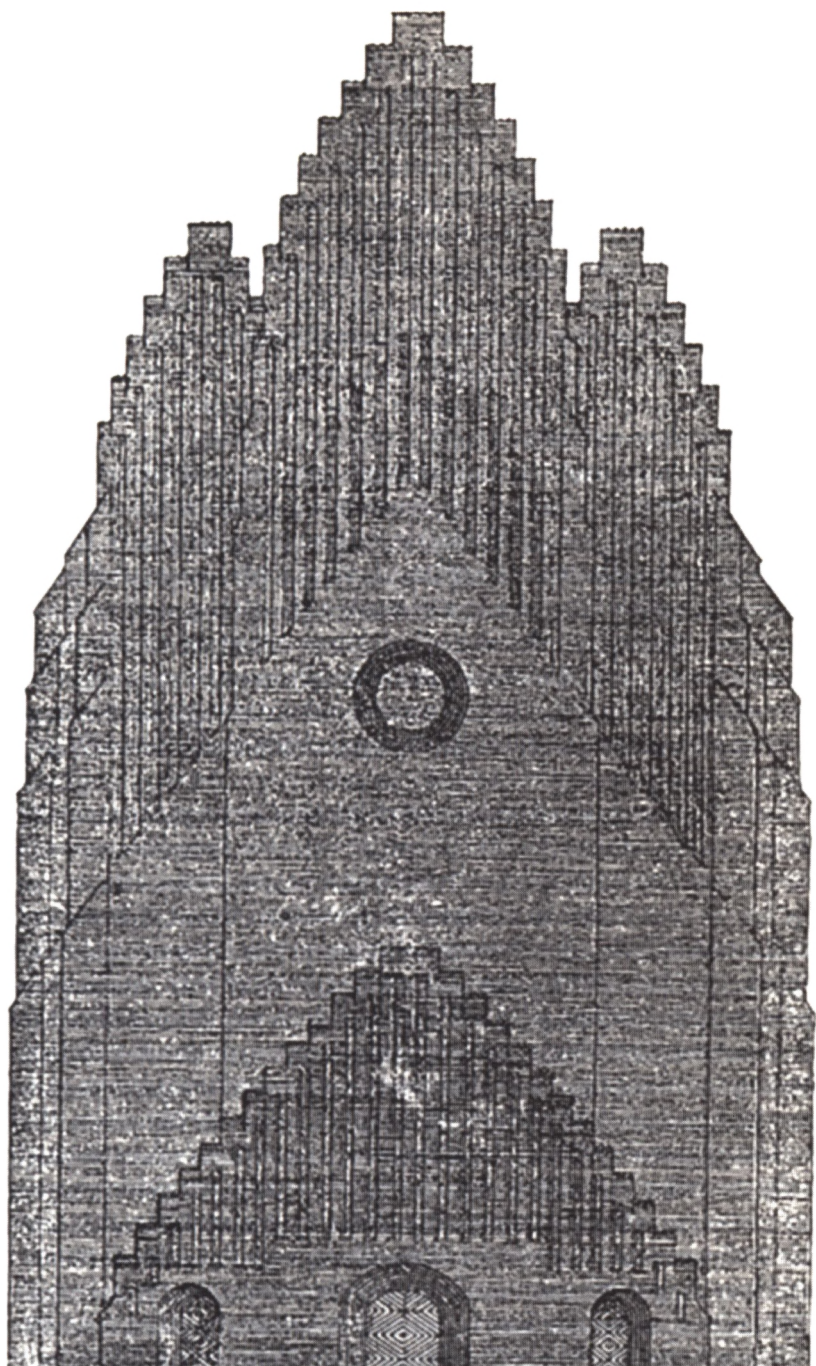
Til den anden konkurrence var der blandt de indsendte forslag arbejder af både skulpturel og arkitektonisk art. Men bedømmelsesudvalget fandt heller ikke denne gang de udstillede arbejder egnet til udførelse, men uddelte første og anden præmie til et projekt fra hver kategori.

Billedhugger Hansen-Jacobsen havde fremsendt et udkast til et monument, hvor Grundtvig sad på et ejendommeligt højsæde, støttet af otte kæmper (fig. 10). Dette forslag fik første præmien, men ved Müllers omtale af det afbillede udkast i Højskolebladets julenummer fremgik det imidlertid, at man ikke følte sig sikker på, at det var den helt tilfredsstillende løsning, man havde fundet. I Konstantin-Hansens vurdering af monumentet siges det: *»Efter mit skøn er det misligt, når man vil fremstille Grundtvig som den store seer af åndelige syner, da ligefrem at lade ham sidde på en høj top med hånden over brynet. Det er alt for håndgribeligt og falder let over i en prosa, som modvirker stemningen«*.⁵⁰

Jensen Klint havde denne gang indsendt to projekter, hvoraf han fik anden præmie for sit forslag til en mindehal, der skulle anbringes nær op til Vartov, mens det andet udkast var en tegning over et klokketårn med tilhørende kirkeskib, samt planen over klokketårnet alene, der i sin udformning mindede om et orgel (fig. 11). Kirken og tårnet blev ikke taget med ved bedømmelsen, da omkostningerne ved opførelsen lå udenfor den angivne sum på 50.000 kroner.

År 1914

Da komitéen endelig efter de gentagne forsøg bestemte sig for et mindesmærke, valgte den det af Jensen Klint udformede klokketårn, da man i dette havde fundet den mest værdifulde løsning af den stillede opgave. Forretningsudvalget så klart, at virkeliggørelsen af planen med

Fig. 11. P. V. Jensen Klint: Grundtvigs Klokketaarn, 1913. Fra J. Jelsbak (red.): Grundtvigs Kirke, 1977, s. 9.

at opføre tårnet og den dertil føjede kirkebygning ville koste store summer, men udvalget fremsætter, at når først tårnet bliver rejst, skal kirkeskibet nok følge efter. Men man er forberedt på, at klokketårnet en tid kommer til at stå alene. Og Müller skriver således i januar 1914, at »*Den hele Kirkebygning vil stille større Pengekrav end dem, man straks tør gøre Regning paa. Taarnet vil man vel kunne faa samlet Midler til i Løbet af ikke lang Tid. Saa bygger vi da Taarnet i Forvisning om, at alle gode danske Mænd og Kvinder, som føler, at de staar i Gæld til Grundtvig, vil bære hver sin Sten til for at vise deres Taknemlighed*«. ⁵¹

Kommentarer til valget

Valgets resultat udløste ikke udelt begejstring. I Højskolebladet kommenterer Konstantin-Hansen i begyndelsen af januar 1914, at klokketårnet i sin mægtighed symbolsk vil komme til at betegne et kristent Hlidskjalf, når seeren Grundtvig fra sit vagttårn på viet grund ikke blot kalder kirkefolket, men maner alle danskere til dåd og vækker dem af trygheden. Konstantin-Hansen ønsker ikke at udtale sig om skønheden af den klintske kirke, det vil hun lade andre om, men hun mener, at hvis det engang skulle lykkes at få den sammenføjet med klokketårnet, vil dens betydning komme til at række længere end til mindet om Grundtvig. ⁵²

Samtidig kunne man i Dansk Kirketidende læse, hvad Chr. Ludwigs mente om afgørelsen. Han forstår meget vel, at bedømmelsesudvalget har kasseret alle de indsendte billedhuggerarbejder, da han selv personligt har set dem, men han forstår til gengæld ikke, at man har valgt »et Klokкетаarn« som efter Jensen Klints ønske skal placeres på Christianshavns Vold. Ironisk spørger Ludwigs, hvordan man vil gøre kendetiligt for alle, at tårnet er et »Grundtvig-Taarn« og ikke »et Minde om Stormen paa København eller et Ligmonument over dansk Billedhuggerkunst i 1913«. Og han foreslår samtidig, at problemet kunne løses, hvis man ganske enkelt skrev: »Dette Taarn er rejst til Minde om N. F. S. Grundtvig af en Komité, som ikke vidste anden Udvej af sin Kvide«. ⁵³

Da der inden for Voldene ikke var behov for nogen ny kirke, formoder Ludwigs, at klokketårnet aldrig vil få tilbygget en kirke. Han foreslår derfor, at man rejser kirken på Nørrebro, hvor de andre »Salmedigterkirker« ligger. Når man har bygget en Brorson-kirke og en Kingos-kirke, føler Ludwigs det som en usømmelighed, at der inde i byen ikke findes en kirke, der bærer Grundtvigs navn. Personligt er Ludwigs af den overbevisning, at tiden ikke er inde til et Grundtvig-mindesmærke, »da Grundtvigs kirkelige og folkelige Grundtanker kun holdes i Hævd

og *Ære af et Mindretal og iøvrigt angribes fra alle Sider*«. Men da sagen nu er kommet så vidt, at Grundtvig alligevel får sit mindesmærke, er Ludwigs glad for, at Bøgebjergs statue i bronze vil blive opstillet i Kongens Have eller hugget i marmor og anbragt i Vartovs Grønnegård. Men ingen af Ludwigs ønsker gik i opfyldelse. Da brygger Carl Jacobsen døde den 14. januar 1914, blev de 10.000 kroner, der var båndlagt til udførelse af statuen i marmor, af Ny Carlsbergfondet skænket til Sigurd Müllers komité!

Efter Ludwigs artikel i Dansk Kirketidende kom der i landets blade mange ytringer om det tåbelige i at bygge et klokketårn som mindesmærke for den mand, der skrev linierne: »Kirken den er et gammelt Hus, staar om end Taarnene falde«. Konstantin-Hansen begriber ikke, at selv præster kan fremkomme med en sådan »åndrighed«, og hun beder derfor alle danskere om ikke at lade sig forvirre af spydigheder og kritiske åndrigheder, idet sådanne udtalelser kan være medvirkende til at standse den sag, der kræver enighed, rundhåndethed og gensidig tillid for at nå et godt resultat gennem indsamlingen til Grundtvigs mindekirke.⁵⁴

Uagtet stemningen var for eller imod en mindekirke, havde komitéen taget den endelige beslutning, og i den anledning blev udvalget for rejsning af kirken, i april 1914 øget med seks medlemmer, med udsigt til en yderligere udvidelse på et senere tidspunkt.⁵⁵ Men da krigen brød ud den første august 1914, standsede foreløbigt alle indsamlinger.

Jensen Klint og Grundtvigskirken

Beretningen om Grundtvigskirkens fødsel har Jensen Klint selv givet en skildring af. Han var bygningsingeniør og ikke arkitekt, hvilket skabte problemer med at vinde accept hos de akademisk uddannede arkitekter; men en dag bad hans ven arkitekt Ulrik Plesner ham om at overtage arbejdet til en kirke i Vodskov, der i sin udformning skulle være større end den almindelige landsbykirke. Trods en del problemer undervejs, blev det dog i det væsentlige Jensen Klints arbejde. Det var på grund af denne kirke, der blev bygget i 1906-09, at staten senere ydede ham de store bidrag ved Grundtvigskirkens opførelse.

Ved et konkurrenceprojekt til en kirke i Aarhus i forsommeren 1913, fik Jensen Klint en tredje præmie for sit projekt, der var en parafrase over den gamle danske landsbykirke. Aarhuskirken havde han kaldt »Tveje Aars« efter den tvedelte tårngavl. Udfaldet af konkurrencen fik Jensen Klint meddelt på sin 60-års fødselsdag, og i skuffelse over resultatet, cyklede han en lang tur for at dulme smerten. Det var på den-

ne tur, at Grundtvigskirken med det tredelte tårn fødtes i hans fantasi.⁵⁶ Hvor Jensen Klint befandt sig på sin 60-års dag meddeles ikke af ham selv, men ifølge en mundtlig overlevering var det på en tur til Arild ved Kullen, hvor han skulle besøge maleren Viggo Pedersen, han fik idéen til den tredelte tårnfacade.⁵⁷ Senere blev hans Aarhus-projekt dog antaget og opført i Sct. Hans Landsogn i Odense 1918-20. Kirken, som han ønskede at kalde »Sct. Hans Tveje«, fik siden navnet »Frendens Kirke«.

Jensen Klint, der havde dyb forståelse for den gamle bygningskultur, hvor præst, bygmester, håndværker og menighed arbejdede i et stort fællesskab, ville genoplive denne ånd ved et ønske om, at de teologistuderende i deres studietid burde undervises i bygningskunstens mål og midler, så de kunne udvikles til at blive lige så gode bygherrer, som middelalderens præster havde været.

År 1916

Komitéens arbejde, som havde ligget stille fra krigsudbruddet, blev først genoptaget i 1916 efter at modellen til kirken havde været udstillet i hallen på Københavns Rådhus. Modellen blev siden flyttet til grosserer Chr. Holms kontor i Strandgade 4 og befinder sig nu i Grundtvigskirkens krypt.

Komitéen udsendte nu et nyt opråb om støtte til kirkens opførelse. Opfordringen henvendte sig til folk om at yde bidrag efter hvilke holdninger, de havde til det påtænkte projekt. Nogle ønskede måske at støtte kirken, der skulle rejses på Christianshavns Vold til minde om Grundtvigs kirkelige gerning, mens andre måske hellere ville yde bidrag til projektet, hvis der til kirken blev knyttet en folkehal til brug ved store møder. Og endelig gjaldt opfordringen den gruppe mennesker, der uden hensyn til bygningens kirkelige og folkelige formål, ønskede at se København beriget med »et kosteligt Stykke dansk Arkitektur«, hvor Niels Skovgaards Grundtvig-statue skulle opstilles enten inde i eller udenfor kirken. Komitéen ytrede samtidig ønske om, »*naar Kirkehuset er rejst, at Regering og Rigsdag vil endelig fastsætte og fremtidig varetage dets Brug*«. ⁵⁸

År 1918 – Vejen til Bispebjerg

I 1918 blev spørgsmålet rejst, om kirken overhovedet burde opføres, idet der endnu manglede mange penge til projektet. Man rettede derfor den 13. februar henvendelse til Kirkeministeriet om økonomisk hjælp,

hvilket dette ydede ved den 20. marts at bevilge en halv million kroner til mindekirken.

Jensen Klint havde opgivet sin oprindelige plan om at anbringe kirken på Christianshavns Vold, derfor drøftede udvalget nu forskellige muligheder der kunne egne sig til kirkens placering. Men på et møde den 25. marts foreslog Jensen Klint, at Bispebjerg var det sted, han helst ville bygge kirken.

Den grund på Bispebjerg, hvor kirken skulle ligge, hører til det jordegods, som kong Valdemar skænkede biskop Absalon og dermed Roskilde bispestol. Men ved reformationen overgik dette gods igen til kongen og dermed til »Kongens Kjøbenhavn«. Både kong Valdemar og biskop Absalon, der hørte til Hvidernes æt, af hvilken Grundtvig regnede sig selv, er således knyttet til stedet Bispebjerg.

Komitéen mente nu, at den rigtige løsning var fundet, og man anmodede derfor i oktober om Magistratens medvirken til kirkens rejsning på Bispebjerg. Magistraten imødekom anmodningen ved uden vederlag at overdrage komitéen den ønskede grund, men med den klausul, at bygningens opførelse skulle påbegyndes inden den første oktober 1920.

Et ministerielt udvalg, der var blevet nedsat til at behandle sagen med kirkens fremtidige brug, fremsatte i sommeren 1918 en betænkning, hvori det hed, at præster fra hele landet skulle have adgang til at afholde gudstjenester, og at præster og lægfolk måtte samles i kirken, når der skulle afholdes større kirkelige landsmøder. Kirkens krypt skulle blandt andet anvendes i folkeoplysningens tjeneste, som ikke behøvede at have en særlig grundtvigsk karakter, men den måtte ikke benyttes til møder af politisk eller faglig karakter. Og udvalget anbefaler, at kirken stilles til rådighed for et mindre sogn til regelmæssige gudstjenester og kirkelige handlinger.

Efter verdenskrigens slutning i oktober 1918, da Sønderjyllands genforening nærmede sig, foreslog forfatteren Helge Rode, at man lod kirken bygge på Dybbøl. Denne tanke vandt både tilhængere og modstandere, og da Müller døde den anden december 1918, blev komitéen splittet, da nogle af medlemmerne udtrykte uvilje mod stedet på Bispebjerg og tilsluttede sig tanken om Dybbøl, mens andre, blandt andet højskoleforstander Th. Bredsdorff, ville udtræde af komitéen, hvis den besluttede at bygge Grundtvigs Mindekirke på Dybbøl.

Kampen om kirkens placering bølgede frem og tilbage i hele 1919, men da ministeriet Zahle blev væltet, hvor også talsmanden for Dybbøl-kirken, minister H. P. Hanssen sad, opgav man tanken om Dybbøl-projektet. Magistraten forlængede samtidig fristen for påbegyndelsen af kirken til første november 1922, hvilket fik komitéen til at beslutte sig

for at begynde bygningen af tårnet på Bispebjerg i foråret 1921. Men først den 8. september, på Grundtvigs 138-års fødselsdag, blev grundstenen endelig nedlagt til den kirke, som blev undfanget af Rasmus Bøgebjerg, født af P. V. Jensen Klint og døbt til Grundtvigs minde.

Slutning

Grundtvigskirken blev »bygget af levende stene«. Det danske folk ydede gennem årene hver sit bidrag til kirkens rejsning, men den første levende sten var Bøgebjerg, der blev årsag til, at hele dette værk blev sat igang. Han kom ikke til at opleve den dag, da kirken blev grundfæstet; otte måneder før denne begivenhed døde han som en bitter mand, den 14. januar 1921. Hans Grundtvig-statue skulle efter hans død være blevet skænket til Flensborghus med opstilling i festsalen⁵⁹, men seminarierektor Morten Bredsdorff har gennem en søn af billedhuggeren fået oplyst, at statuen er blevet knust.⁶⁰

Grundtvigs højeste ønske var at oprette en højskole i Sorø. Dette »Storværk«, mente Grundtvig kun kunne udføres gennem hans »Oplysning og Kræfter«, hvilket ville medføre, at han gennem dette arbejde kunne erhverve sig »udødelige Fortjenester af det lille Folk og Fædreland«, som han tilhørte.⁶¹

Men Grundtvigs fortjenester skulle udødeliggøres gennem et andet »Storværk«, som det danske folk bar sten på sten til, og som blev udført gennem kamp, nederlag og sejr.

Mens dette værk blev til har den gamle profet sikkert siddet i sit Valhal og med et lunt smil citeret en strofe af den norske salmedigter Petter Dass:

»Om jeg i dødens dvale
end tier ganske still'
Guds hane skal dog gale,
mens kirken bliver til«

Summary

In the article "From Bøgebjerg to Bispebjerg" the story is told explaining why there is a church at Bispebjerg in Copenhagen carrying the name of N. F. S. Grundtvig. The events are followed chronologically, from the year 1900, when the Danish sculptor Rasmus Bøgebjerg (1859-1921) made his statue of Grundtvig, until in 1921 the foundation stone of the church was laid down.

The statue started a debate among Grundtvig's followers about the need for a memorial. The conflicting points of view led to a power struggle within the movement in which the art became the dividing factor. What was originally planned as a memorial statue became an impressive church.

The exact period of debating and building Grundtvig's Cathedral covers the years from 1900 to 1940, divided into two periods of twenty years each. The temporary tower church was consecrated in 1927 and the whole building project was completed in 1940.

Noter

1. KB Ny kgl. Samling 3550, brev af 9. januar 1901 fra Rasmus Bøgebjerg til Ludvig Schröder.
2. N. F. S. Grundtvig: Værker i Udvalg. Udg. G. Christensen, Kbh. 1943. Bd. 4, s. 239.
3. Berlingske Tidende, Aften, 31. januar 1901.
4. Højskolebladet, 22. marts 1901, s. 375f.
5. Ibid. 20. november 1903, s. 1585.
6. Ibid. 27. november 1903, s. 1549.
7. Ibid. 25. december 1903, s. 1717.
8. Ibid. 15. januar 1904, s. 81.
9. Ibid. 15. januar 1904, s. 84.
10. Ibid. 29. januar 1904, s. 155.
11. Ibid. 29. januar 1904, s. 162.
12. Ibid. 28. juli 1911, s. 1020.
13. J. Marstrand: Grundtvigs Mindekirke paa Bispebjerg, Kbh. 1932, s. 8, angiver årstallet 1905.
14. Ugens Tilskuer, 6. oktober 1911, s. 5.
15. Ibid. 18. august 1911, s. 375.
16. Ibid. 8. september 1911, s. 400 og Højskolebladet, 15. september 1911, s. 1252.
17. Ibid. 6. oktober 1911, s. 7 og Højskolebladet, 13. oktober 1911, s. 1369.
18. Ibid. 6. oktober 1911, s. 8.
19. Ibid. 13. oktober 1911, s. 15.
20. Marstrand, s. 15.
21. Ibidem.
22. Ugens Tilskuer, 10. november 1911, s. 47.
23. Højskolebladet, 26. april 1912, s. 589.
24. Marstrand, s. 16.
25. Rasmus Bøgebjerg: Til Belysning af Striden om min Grundtvig-Statue, Kbh. 1912, s. 23.
26. Ibid., s. 19.
27. Ibid., s. 27f.
28. Ugens Tilskuer, 3. november 1911, s. 39.
29. KB Ny kgl. Samling 4716, brev af 11. juli 1912 fra Rasmus Bøgebjerg til Jens Skytte.
30. Dansk Kirketidende, 17. november 1912, s. 729.
31. Højskolebladet, 27. december 1912, s. 1825.

32. Ibid. 14. februar 1902, s. 193.
33. Marstrand, s. 21.
34. Meddelt mig af organist ved Grundtvigskirken Thomas Viggo Pedersen.
35. Dansk Kirketidende, 17. november 1912, s. 728.
36. Højskolebladet, 25. oktober 1912, s. 1474.
37. Ibid. 12. april 1907, s. 530.
38. A. Rode: Niels Skovgaard, Kbh. 1943, s. 302.
39. Højskolebladet, 8. november 1912, s. 1540.
40. Ibid. 22. november 1912, s. 1621.
41. V. Saxtorph: Portrætter af N. F. S. Grundtvig, Kbh. 1932, s. 34.
42. Rode, s. 272 og P. Eller: N. F. S. Grundtvig Portrætter, Kbh. 1962, s. 134.
43. Højskolebladet, 16. februar 1912, s. 229f.
44. Eller, s. 46.
45. Højskolebladet, 20. juni 1913, s. 813.
46. Ibid. 11. juli 1913, s. 913.
47. Ibid. 1. august 1913, s. 1006.
48. Ibid. 8. august 1913, s. 1043.
49. Ibid. 5. september 1913, s. 1167.
50. Ibid. 9. januar 1914, s. 43.
51. Berlingske Tidende, 28. januar 1914.
52. Højskolebladet, 9. januar 1914, s. 43.
53. Dansk Kirketidende, 11. januar 1914, s. 28.
54. Højskolebladet, 30. januar 1914, s. 139.
55. Ibid. 1. maj 1914, s. 592.
56. Grundtvigs Mindekirke. Udg. Komitéen. Kbh. 1924, s. 8.
57. J. Jelsbak (red.): Grundtvigs Kirke, Kbh. 1977, s. 36.
58. Marstrand, s. 36.
59. Ibid. s. 23.
60. Eller, s. 138, note 26.
61. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig. Udg. G. Christensen og Stener Grundtvig. Kbh. 1926. Bd. 2, s. 460.